

TÜRKLER VE BALKAN MİLLETLERİ ARASINDA KÜLTÜREL İLİŞKİLER - SORUNLAR

NEJAT GÖYÜNÇ

Değişik adlar altında Türk topluluklarının Balkanlar ile ilişkisi erken Ortaçağlardan itibaren görülür. Avarlar, 670'lerde Tuna Bulgar Devleti'ni kuranlar, Peçenekler, Kumanlar Karadeniz kuzeyinden Balkanlar'a gelenlerdir¹. Tuna Bulgarları IX. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks kilisesine bağlanmışlar, zamanla Slavlaşmışlardır. Avarların da Bizans harp donanımına tesir ettikleri belirtilir: Onların yuvarlak çadırları, rüzgâra karşı daha dayanıklı olduğundan, Roma zamanından beri kullanılan, gelenekleşmiş dört köşe çadırlara tercih edilmiş, üzengi ve dizgini Avarlardan öğrenmişler, Avarların atlarının göğsündeki zırhlar da Bizans'a örnek teşkil etmiştir². Peçenekler ve Kumanlar ise X. yüzyıldan itibaren Balkanlar'a inmişlerdi. Kumanların nesiller boyu devam eden ilişkiler sonucu Ruslarla karşılıklı etkileşiminden bahs eden RASONYI Kuman özel isimlerinin alfabetik sırada açıklamalı bir lugatını sunar³. Bunlar arasında önce kişi adı, sonra yer adı olan Basaraba, aynı bölgede bir köy adı Akbaş, Baragan, Bulgarların Kuman kökenli çarı Şişman (1371-1393, İvan - Stefan'dan), Tolmaç (tercüman, Alm. Dolmetscher), ihtiyar, yaşlı anlamındaki kişi adı Abuşka, Macarca'ya Akoş şeklinde kişi adı ve soyadı olarak geçen Akuş ismini örnek olarak verelim. Ankara Radyosu'nun güzel ses sanatçısı Nilgün ABUŞKA acaba soyadının Kumanca'dan geldiğini biliyor mu?

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a, Bulgaristan'a ikinci bir göç dalgası da 1853-54 Kırım Harbi'nden sonraki yıllarda vuku bulmuştur. 1855-1862

¹ Omeljan Pritsak, *Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren*, Wiesbaden 1955; György Szekeli, "La conquête turcobulgare et la fondation de l'Etat Bulgare" *Studia Turco-Hungarica* (Kısaca: STH), V, 1981, s. 7-32; Laslo Rasonyi, "Tuna havzasında Kumanlar", *Bellefen*, III, 1939, s. 401-422.

² Samu Szadecki-Kardoss, "Der awarisch-türkische Einfluss auf die byzantinische Kriegskunst um 600", STH, s. 119-128.

³ L. Rasonyi, "Kuman Özel Adları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-VI, 1969, s. 71-144.

arasında göçenlerin adedi 210.000 ile 230.000 arasından gösterilir⁴. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında bunlardan sağ kalabilenleri tekrar güneye, Anadolu'ya hicrete mecbur kalmışlardır⁵.

Balkanlar'da yerleşen Türk topluluklarından bir diğer grubu da güneyden, Anadolu'dan 1354'ten sonra Osmanlıların Gelibolu Yarımadası'na ayakbasmalarını takip eden yıllarda ve yüzyıllarda Balkanlar'a göçürülenler teşkil ederler⁶ Makedonya'da, Kuzey Yunanistan'da, Sırbistan'da Bulgaristan'da, Arnavutluk'ta, Mora'da, Bosna-Hersek'te ve nihayet Macaristan'da yerleşen, buraları vatan edinen Türkler yerli halklarla karşılıklı kültür alış-verişinde bulunmuşlar, birbirlerinden etkilenmişlerdir. Sırp dilbilimcisi Miloš Mladenovic'in belirttiği gibi Kültür Tarihi üzerinde çalışanlar için en önemli veriler dilde bulunmaktadır⁷. Franz Miklosich'in *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*⁸ adlı eseri bu alanda ilk ciddi çalışma olarak tanınır. Güney-Doğu ve Doğu Avrupa Dilleri içerisinde de Grekçe, Arnavutça, Rumence, Bulgarca, Sırpça, Küçük ve Büyük Rusça, Lehçe bulunmaktadır. Yine 1880'li tarihlerde bir diğer araştırma da L.K. Marinkovitch'in imzasını taşımaktadır⁹.

Miloš Mladenovic, 1960'ta, birkaç istisnası dışında modern Türk tarihçilerinin Osmanlı döneminde Balkan milletlerinin yaşayışı ile ilgilenmedikle-

⁴ Mark Pinson, "Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire, 1854-1862", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 2-3, 1974, s. 109.

⁵ Faruk Kocacık, "Balkanlardan Anadolu'ya yönelik göçler", *Osmanlı Araştırmaları*, I (1980), s. 137-190; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, (1877-1890)*, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu yayını; aynı yazar, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya yönelik göçler ve göçmen iskân birimlerinin kuruluşu (1879-1912)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Isparta 1995, s. 197-221e; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu yayını; Justin McCarthy, "Muslim Refugees in Turkey: The Balkan Wars, World War I and the Turkish War of Independence", *Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul 1993, The Isis Press yayını, s. 87-111.

⁶ Ö. Lutfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, 1949-50, s. 524-570; Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II, 1954, s. 108-129.

⁷ M. Mladenovic, "Die Herrschaft der Osmanen in Serbien im Licht der Sprache", *Süd-Ost Forschungen*, 20, 1960, s. 159-203.

⁸ *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, Phil.-hist.Kl., XXXIV, XXXV, XXXVIII, Wien 1884.

⁹ "Vocabulaire des mots Presans, Arabes et Turcs introduits dans la langue Serbe avec un exposé de la littérature serbe", *Abhandlungen und Vorträge des 5. internationalen Orientalisten Congresses* (Eylül 1881), Berlin 1882, II/2, s. 304-332.

rinden şikâyetçidir. İstisnalar rahmetli Ömer Lutfi BARKAN ve yaşayan en ünlü ve büyük tarihçimiz Halil İNALCIK'tır. Aynı yazar Balkan milletleri tarihçilerinin de bu konuya milli hislerden dolayı olsa gerek, fazla ilgi göstermedikleri kanısındadır¹⁰. Yüzyılımızın ikinci yarısında yer, şahıs ve aile isimlerinin Kültür Tarihi'nin aynası olarak kabul edilmeye başlaması, isimler üzerindeki araştırmaların Tarih araştırmalarında yardımcı bir bilim dalı olarak benimsenmesi ile çeşitli Balkan dilleri üzerinde Türkçe'nin tesirleri hakkında yayınlar çoğaldı. Aynı şekilde Türkçe'de de hem yaşayan dilde, hem de tarihî metinlerde Balkan kökenli kelimeler, deyimlerle ilgili yayınlar yapıldı¹¹. Güney-Doğu Avrupa Dilleri üzerinde Türkçe'nin tesirlerini inceleyen genel mahiyetteki çalışmalar yanında¹², Sırp-Hırvatça, Makedonca, Bulgarca, Arnavutça, Grekçe, Rumence'deki Türkçe etkilerini araştıranları da çoğaldı. Bu çalışmalardan Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi üç büyük Batı dilinde yayınlananları takip etmek ve faydalanmak güç olmamaktadır. Mahalli dillerdekilerden de kısmen *Turkologischer Anzeiger* vasıtası ile haberdar olunmaktadır.

Türkçe'nin Balkan dillerindeki tesirlerinden birisi soyadlarında görülmektedir. Mladenovic Araplarda ve Osmanlılarda soyadı geleneği olmadığına, buna karşın Sırlarda şahıs isminin yanında aile adının da kullanıldığına Sırbistan, Bosna ve Ragusa Cumhuriyeti'ne ait Ortaçağ belgelerinin şahadet ettiğiine işaret eder, İslamiyeti seçenler baba adlarının sonuna -vic veya

¹⁰ M. Mladenovic, "Serbische Familiennamen osmanischer Herkunft", *Süd-Ost Forschungen*, 19 (1960), s. 380.

¹¹ Bunlara bir kaç örnek: Andreas Tietze, "Griechische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache", *Oriens*, VIII, (1955), 204-257; aynı yazar, "Einige weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch, *Németh Armağanı*, Ankara 1962, s. 373-388; Ch. Tzitzilis, *Griechische Lehnwörter im Türkischen*, Wien 1987, bu kitap hakkında: Hasan Eren, *Türk Dili*, C. 54/432, (1987), s. 315-336; Andreas Tietze, "Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache", *Oriens*, X, (1957), 1-47; St. Stachowski, "Slawische Wörter in der türkischen Sprache des 17. Jahrhunderts", *Studia Slavica Hungarica*, C. 25 (1979), 363-370; Petur Miyatev, "Bulgaristan Türklerinin dili üzerine karşılıklı ve yabancı etki", *I. Milleulerarası Türkoloji Kongresi, Bildiriler*, II (İstanbul 1979), 500-504.

¹² F. Miklosich (not.8) dışında bak. H.J.Kissling, "Zu den Turzismen in den südslavischen Sprachen", *Zeitschrift für Balkanologie* (Kısaca: *ZfBalk.*), II (1964), 77-87; Michael Fritsche, "Türkisch-Balkanische Parallelitäten und türkische Elemente in den Verwandtschaftsterminologien der Balkansprachen", *Die Türkei in Europa* (yay. Klaus-Detlev Grothusen), Göttingen 1979, 118-136; Karl H. Menges, "Türkisches Sprachgut im Süd-Slavischen", *Tagung, Ziele und Wege der Balkanlinguistik, Referate*, (yay. Norbert Reiter), Berlin-Wiesbaden 1983, 132-145.

-ic takılan soyadları türetmişlerdir. Hıristiyanlığı muhafaza edenler ise eski baba mesleğinden kaynaklanan soyadları geleneğini devam ettirmişler, lâkin osmanlıca meslek isimlerini kullanmışlardır¹³; Popovic (pop - rahip), Vojevodic (vojevoda - dük, emir), Knezevic (knez - emir, köyün en yaşlısı), Tepčić (tepcija - saray ileri geleni) Kraljevic (kralj - kral), Kolarevic (kolar - arabacı), Kovačević (kovač - demirci), Lončarevic (lončar - çömlekçi), Mlinaric (mlinar - değirmenci), Srebrnic (srebro - gümüş), Zlataric (zlato - altın) yerine Kantardzic (kantardzija - kantarcı), Abadzic (abadzija - abacı), Bozadzic (bozadzija - bozacı), Bojadzic (bojadzija - boyacı), Berberovic (berber - berber), Ustabasic (ustabaša - ustabaşı), Keserovic (keser - keser), Bakalovic (bakal - bakkal), Dzelebdzic (dzelep - celeb) gibi¹⁴.

Bir kısım aile isimleri arasında bedenî ve aklî zaafardan kaynaklanana da rastlanıyor: Čolakovic (čolak - çolak), Topalovic (topal - topal), Budalic (budula - budala), Bilmezovic (bilmez - bilmez) gibi. Hayvan, yemek, çiçek isimlerinden vesairenden türetilen soyadlarına da işaret olunmaktadır: Taušanovic, Kajmakovic, Zumbulovic, Carapic (čarapa - çorap), Genčić, Topuzovic, Harambašić (harambaša - harami başı), Dostanic (dost'tan), Dusmanic (düşman'dan), Pelivanovic (pelivan - pehlivan), Hadzic (hadzija -hacı), Stambolic (İstanbul'dan), Pamukovic (Pamukoviča köyünden), Spajic (spaići - sipahi veya Sipahiköylü -Spaičo) gibi¹⁵.

Sırpça'daki gelişmenin benzerinin Makedon dilinde de görüldüğünü Boris Markov belirtir. Makedonya'da XIX. yüzyılda soyadları, diğer bir deyimle aile adları kullanılmaya başlanmıştır: Aladzajkov (alaca'dan), Bujukliev (büyük'ten), Dzimrev (cimri'den), Pelivanov (pehlivan'dan), Karaguleski (kara gül'den), Šiškovski (şiško'dan), Bakalovski (bakkal'dan), Papudziski (papuç'tan), Mutavdziev (mutaf, Farsça'dan yün eğirici), Kratovaliev (Kratova'lı), Karaormanlija (Karaormanlı), Stamboliski gibi¹⁶.

Marija Djukanovic 1963'te X. Türk Dil Kurultayı'ndaki bildirisinde Abdullah Šakaljić'in 1957'de basılan iki ciltlik Bosna-Hersek halk dilinde ve

¹³ M. Mladenovic, "Serbische Familiennamen Osmanischer Herkunft", s. 382.

¹⁴ Parantez içindeki ilk kelime Sırpça, ikincisi Türkçe karşılığıdır.

¹⁵ M. Mladenovic, *aynı makale*, s. 384-88.

¹⁶ B. Markov, "Fremde Einflüsse bei den mazedonischen Vor- und Familiennamen", *ZfBalk*. VI (1968), 63-73.

edebiyatında Türkçe'nin tesirlerini incelediği eserinde 6000 kelime derlediğini belirtmektedir¹⁷.

Sırbistan'daki yer isimlerini Türkler bazen kendi dillerine uygun bir hale getirmişler, Beligradi'den Belgrad, Smederevo'dan Semendire, Zvečan'dan İzvečan gibi, bazen de yerin belirgin bir özelliğine göre isim takmışlardır: Cuprija (köprü'den), Kurşumlija (Kurşun madeninden), Tuzla (tuz istihsal mahalli), Koçane (koç'tan) gibi. Bazı yer isimleri de Türkçe'ye çevrilerek karşılığı kullanılmıştır: Gloubıcı'den Güğercinlik, Zelezınıkı'den Demirhisar gibi¹⁸.

Sırpça'daki Türkçe kelimelerin bir kısmı at, silâh ve askerî terimler, şehirlerde alış-veriş ile ilgili deyimler, meslek isimleri, elsanatlarına ait ödünç kelimeler, yemek isimleri gibi çok çeşitli sahalardadır. Bunlara birkaç örnek verelim:

At'la ilgili: custek (köstek), otava (ot-ova - ot-luk), çair (çayır), ahar (ahır), seiz (seyis), kaşagija (kaşağı), nalbanta (nalbant), binjek (binek at), binjedzija (binici), buin (atın boynu), k'rat (kır at), jagrz (yağız at) gibi.

Silâh ile ilgili: jatagan (yatagan), handzar (hançer), kiliç (kılıç), pala (pala), mizdrak (mızrak), dzilit (cirit), djule (gülle), topdzija (topçu) gibi.

Askerî terimler: kula (kule), tablja (tabya), mazgale (mazgal), lagum (lağım), jendek (hendek), busija (pusu), orgašje (uğraş, savaş), juriš (yürüyüş) gibi.

Şehirlerde alış-veriş ile ilgili: çaršija (çarşı), bezistan (bedesten, bezzazistan), terazije (terazi), denjak (denk), tezga (tezgâh), çanta (çanta), dzuzdan (cüzdan), kesa (kese), sermija (sermaye) gibi.

Meslek isimleri ile ilgili: alvadžija (helvacı), ašçija (aşçı), burekdzija (börekçi), furundzija (fırıncı), kujundzija (kuyumcu), rabadzija (arabacı), neimar (mimar) gibi.

Yemek ve yiyecek isimleri: ajvar (havyar), alva (helva), bestilj (pestil), kajgana (kaygana), çorba (çorba), musaka (musakka), dolma (dolma), pace (paça) sarma, salep, çerviz (kereviz), tarana (tarhana) gibi¹⁹.

¹⁷ M. Djukanovic, "Les vestiges de la langue turque dans l'actuelle langue serbo-croate", X. Türk Dili Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963 (İstanbul 1964), 31-36.

¹⁸ M. Mladenovic, "Die Herrschaft der Osmanen in Serbien im Lichte der Sprache", s. 163.

¹⁹ Aynı yazar, aynı makale, s. 172-188.

Bulgarca'daki Türkçe'den ödünç alınan kelimeler ile ilgili yayınların, Sırp-Hırvatça'dakilere nazaran daha az olduğu belirtilir. 1972'deki bir konferansında Münih Üniversitesi öğretim üyesi H.W. Schaller Bulgarca'daki Türkçe ödünç kelimeler ile alakalı araştırma ve yayınlar hakkında genel bir tarihçe verir²⁰. 1929'da Prag'da toplanan I. Slavistler Kongresi'nde T. Kowalski Slav Dillerindeki Türkçe kelimeler ile ilgili çalışmalarda usul sorununa değinmiştir²¹. Takip eden senelerde K. Sandfeld²², A. Schmaus²³, K. Kirčev²⁴, M. Mollova²⁵, A. Grannes²⁶ ve St. Stachowski'nin ve daha başkalarının çalışmaları yayınlanmıştır. Slavlar Doğu Avrupa'da esas yurtlarında oturdukları zamanlar Türk Dilleri'nden pekçok kelime ödünç almışlar, VI. yüzyılda Balkanlar'a getirmişler, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk hâkimiyetine girdikten sonraki yıllarda yeni kelimeler de bu dillere girmiştir. Onun için St. Stachowski Bulgarca'daki Türkçe kökenli ödünç kelimelerin tarihlenmesindeki zorluklardan bahs eder²⁷.

H.W. Schaller Bulgarca'daki Türkçe ödünç kelimelerin dil bilimi bakımından iki grupta toplanabileceğini söyler:

1. Bulgarca'ya ses ve yapı (morfoloji) bakımından hiç değişmeden giren kelimeler, badem, adaş, bostan, kale, minare, esnaf, kibrit, pazar, ergen gibi.

2. Ses veya yapı bakımından veyahut her ikisinden birden değişikliğe uğrayan kelimeler:

a. Ses değişimine örnekler: mutvak (matbah, mutfak) syurgun (sürgün) gibi.

²⁰ Helmut Wilhelm Schaller, "Die türkischen Lehnwörter in der bulgarischen Sprache", *ZfBalk.*, IX (1973), 174-186.

²¹ Tadeusz Kowalski, "La methodologie des recherches sur les mots empruntés du turc dans les langues slaves", (Schaller, aynı makale, 175, not 8'de zikr olunuyor).

²² Karl Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et resultats*, Paris 1930.

²³ Alois Schmaus, "Zur Lautgestalt der türkischen Lehnwörter in den südslavischen Sprachen", *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 6 (1955), 104-123.

²⁴ K. Mirčev, *Istoričeska gramatika na bulgarskija ezik*, Sofija 1963, s. 74-84.

²⁵ Mefkure Molova, "Étude phonétique sur les turcismes en bulgare", *Balkansko ezikozanie*, Sofija, XII (1967), 115-154; aynı yazar, "Nom orientaux en europe orientale, noms en -lyq", *Prilozi*, Sarajevo, C. 27 (1979), 1-59.

²⁶ Alf Grannes, *Turco-Bulgarica*, Wiesbaden 1969, Bu eserde A. Grannes'in İngilizce ve Fransızca yazılmış makaleleri bulunmaktadır. Schaller'in bahs ettiği makalesi (s. 175, not 13) "Étude sur les turcismes en bulgare" adını taşımakta olup Oslo'da 1970'te basılmıştı.

²⁷ St. Stachowski, *Studia nad chronologia turcyzmov w języku bulgarskim* (Krakau 1971)'den naklen Schaller, aynı makale, s. 176.

b. Yapı bakımından değişikliğe uğrayanlara örnekler: kasapın (kasap), bostancıya (bahçıvan), kirliv (kirli) gibi.

c. Hem ses, hem yapı bakımından değişikliğe uğrayanlara örnekler: gyurultija (gürültü), körav (kör), bakırdjiya (bakırcı) gibi.

Bulgarca'daki Türkçe isimler de mesleklerle, yönetimle, İslamla, vergilerle, ölçü ve ağırlıklarla, ticaret ve askerlikle, elsanatları ile ilgililer olmak üzere gruplandırılmaktadır. Bunların dışında giyim-kuşamla, yiyecek-içeceklerle, bitkilerle, ev ve ev eşyaları ile, hayvanlarla, paralarla, renklerle alâkalı olanları da vardır.

Sırpça ve Hırvatça'da olduğu gibi, Bulgaristan'da da millî devletler kurulduktan sonra, Türkçe'nin bu dil üzerindeki etkisinin gerilediği belirtilmektedir. Haziran 1972'de Sofya'da yapılan bir ankette halka sorulan üçyüz kelimeden yüz tanesi bilinmekle beraber eskimiş bulunmuştur. Bunlar arasında merdiven, irade (ferman), saltanat, mısır, hadji (hacı), nur gibi kelimeler vardır. Yaklaşık yetmiş kelime de yalnız günlük konuşma dilinde kullanılanlar olarak tanımlanmışlardır: ahmak, armağan, akıl, belki, bohça borç, bol gibi. Yüzotuz kadarı da ancak yazı dilinde kalanlar olarak nitelendirilmişlerdir: badem, bacanak, bahşiş, döşek, zanaat, lâle, kubbe gibi²⁸.

Bir ufak makalede de 1898'de ve 1945'te yayınlanan iki Bulgarca-Fransızca lugat ile 1957'de Sofya'da basılan Bulgarca-Türkçe Talebe Sözlüğü üzerinde yapılan incelemelerin sonuçları aktarılmaktadır. Bu lugatlarda Türkçe olduğu şüphe götürmeyen kelimelerin toplamı 574 olarak hesaplanmıştır. Bunlar günlük konuşma dilinden alınmışlardır, fakat pek çokları da lugatlarda yer alamamışlardır²⁹.

Kral H. Menges de 1962'de Bulgar İlimler Akademisi tarafından yayınlanan VI. Georgiev, Iv. Gulubov, J. Zaimov ve St. Ilcev tarafından hazırlanan Etimolojik Bulgar Lugatı'nda (*Bulgarski Etimologičen Rečnik*) 1917'de Sofya'da basılan Miladinov'un *Bulgarisch-Deutschen Wörterbuch*'unda bulunan bir çok Türkçe kökenli kelimenin eskimiş olarak tanımlanarak yer verilmediğini belirtir, bunlara pekçok örnekler verir³⁰. Bunlar arasında doğal olarak Türkçe vasıtası ile Bulgarca'ya giren Arapça, Farsça kelimeler de var-

²⁸ H.W. Schaller, *aynı makale*, s. 176-183.

²⁹ Aziz Yakın, "Bulgar dilinde Türkçe kelimeler", *Türk Kültürü*, VII (1969), 477-480.

³⁰ Kral Heinrich Menges, "Zum neuen *Bulgarski Etimologičen Rečnik* und den türkischen Elementen im Bulgarischen", *ZfBalk.*, VII (1967), 58.

dir: aber, haber (haber), amanet (emanet), ambar (anbar) gibi. Tamamen Türkçe asıllı kelimeler de bulunmaktadır: ada, azgun (azgın), arduç (ardıç) gibi.

Ayrıca Sırp-Hırvatça, Bulgarca ve Makedonca gibi güney Slav dillerinde Türkçe yolu ile bu lisanlara giren *hâne* sonekini taşıyan birçok ödünç sözcük bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları her üçünde de, bir kısmı da ikisinde veya yalnız birisinde mevcuttur. Bunlara da örnekler verelim³¹:

Barutâne'den barutana (Sırp-Hırvatça, Bulgarca ve Makedonca'da aynı), *hapishâne*'den Sırp-Hırvatça'da hapsana, Bulgarca ve Makedonca'da apsana, *kahvehâne*'den Sırp-Hırvatça'da kafana veya kavana, Bulgarca'da kafene, Makedonca'da kafeana, *mevhâne*'den Sırp-Hırvatça'da ve Bulgarca'da mehana, *patrikhâne*'den Bulgarca ve Makedonca'da patrikana, *Kütüphâne*'den Sırp-Hırvatça'da kutubhana, *berberhâne*'den veya *berber dükkânı*'ndan Bulgarca'da berberhâne gibi. Bu tür ödünç kelimelerin adedi Sırp-Hırvatça'da 45, Bulgarca'da 20, Makedonca'da 6 olarak verilmektedir.

Romence'ye Türkçe'den giren kelimelerin Kumanlardan kalma yer isimleri dışında da mevcudiyetine örnekler verilmektedir: cırmızıu (kırmızı), dulap (dolap), fanar (fener), harbutz (karpuz), siric (sırık), tabul (davul), şandrama (sundurma), aga (general anlamında). Daha sonra XIII-XV. yüzyıllar arasında İranlı anlamında *cazlıbaş* (kızılbaş), ulak karşılığı *olac*, çamur manasında *ceamur*, hil'at karşıtı *chilaat* gibi birçok kelimenin girdiği belirtilir. Bunlara Fenerliler devrinde (1711-1821) idarî, askerî ve siyasî deyimlerin eklendiği, lâkin bu sonuncuların halk tarafından benimsenmediği, halka mal olan Türkçe kelimelerin mizahî dil ve edebiyat alanı ile yemek kültüründe olduğu söylenir: *caraghios* (gülünç), *dalcouc* (dalkavuk), *mucalit* (mukallit, taklitçi), *halva* veya *alva*, *baclava*, *capama*, *iahni*, *imambaildi*, *musaca*, *sarma*, *pilaf*, *ghiveci* (güveç), *chiftea* (köfte) gibi³². Bunların sayılarının toplam 2000'den fazla olduğu belirtilmektedir³³. Yemek isimlerine günün-

³¹ J. Matešić, "Das Suffix -ana (< neupres. hane) im Südslavischen", *ZfBalk.*, IV, (1966), 78-88.

³² Mefkûre Tamer, "Türkçenin Romenceye tesiri", *Türk Kültürü*, IV (1966), 259-261.

³³ Mihai Maxim, *Limba Turco-Osmana*, Bucureşti 1996, s. 20. Rumence'deki Türkçe kelimeler ile ilgili bazı araştırmalar için bak. Bogdan Petriceicu Hasdeu, "Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VIIe Congrès des orientalistes à Vienne le 2 octobre 1886", Bucarest 1886; Teophil Löbel, *Elemente turcesti, arabesti si persane in limba romana*, Constantinopol-Lipsca 1894; Lazar Şaineanu, *Influente orientala asupra limbii si culturii romana*, Bucureşti 1900, I-II.; Heinz Friedrich Wendt, *Die türkischen Elemente im*

müzde de rastlanmaktadır. Sırp-Hırvat dilinde *sutlijaš* (sütlaç), *čorba*, *tatlja*, *čebabčiči* (şişkebabi), Grekçe'de *cacikis*, *musakka* vs. gibi. Bunlar uzun süre birarada yaşayışının günümüze intikal eden kalınulardır.

Edebî alanda uzun süre beraber yaşayışın izleri de az değildir, hatta inceleme mevzuu bile teşkil etmiştir. Hasan Kalesi "Arnavut edebiyatında Türk etkileri" üzerinde çalıştığı gibi³⁴, Agnija Vasil'eva Desnickaja'nın Rusça bir eseri de aynı konu üzerindedir³⁵.

Nobel Edebiyat Mükâfatı kazanan İvo Andriç'in ünlü *Drina Köprüsü*'ndeki Türkçe kelimeler, aynı yazarın bir öyküsündeki Türkçe tesirler ve sözcükler de araştırma konusu teşkil etmiştir³⁶.

Balkan dilleri Türkçe'yi de etkilemiştir. Gerek tarihî metinlerde, gerekse günlük halk dilinde hâlen yaşamakta olan kelimeler, deyimler vardır. Bunlara da iki örnek verelim:

a. *somar* ve *sabur* deyimleri hakkında. Amasya, Trabzon, Rize, Kars, Erzincan ve Erzurum yörelerinde 16 kg.lık bir hububat ölçğine bugün halk arasında *somar* adı verildiği tespit olunmaktadır³⁷. Bu deyim başka anlamları da vardır. XV. yüzyıla ait osmanlı kayıtlarında bu deyim bir sıvı birimi olarak da karşımıza çıkmaktadır³⁸. A. Bryer bu deyim XIII. ve XIV. yüzyıllarda Doğu Karadeniz yöresinde kuru mısır ölçği olarak kullanılan *psomiarion* ve *psomarin*'den geldiğini belirtir³⁹, bir katı madde birimidir. Sıvı ölçği ise *sabur* veya *çabur*'dur. N. Beldiceanu bu deyim Balkan kö-

Rumänischen, Berlin 1960, Berliner Byzantinische Arbeiten 12; Elena Buruiana, *Influenta limbii turce asupra limbii romane*, Moskova Üniversitesi Lisans tezi 1964; Ion Matei, "Notes sur les "Turcismes" du dialecte roumain de Banat. Un problème de méthode", *RESEE (Revue des études sud-est européennes)*, V (1967), s. 567-571; aynı yazar, "Mots d'origine roumaine en turc", *RESEE*, IV (1966), 223-232. Bu bilgiler için Prof. Mihai Maxim'e müteşekkirim.

³⁴ Hasan Kalesi, *X. Türk Dil Kurultayında okunan Bilimsel Bildiriler*, s. 61-74.

³⁵ *Albanskaja literatura i albanskij jazyk*, Leningrad 1987.

³⁶ J.J. Kragalott, *The Turkish Loan Words in Ivo Andrić's Na Drini cuprija*, Dr. tezi, Ohio State University 1969, Süreyya Yusuf, "Sırp-Hırvat dilinde Türkçe'nin etkisi ve İvo Andriç'in bir öyküsünde kullanılan Türkçe sözcükler", *Sesler*, (Üsküp), IV, (1968), 37-41.

³⁷ *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, III, İstanbul 1942, s. 1242; ayrıca bk. Ch. Tzitzilis, *aynı eser*, s. 138, no. 597.

³⁸ Heath W. Lowry, "Privilege and Property in Ottoman Maçuka in the Opening Decades of the Tourkokratia: 1461-1553", *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, yay. A. Bryer ve H.W. Lowry, Birmingham-Washington, 1986, s. 124, 96 no.lu dipnotu.

³⁹ Anthony Bryer, "Rural Society in Matzouka", *aynı eser*, s. 91-92.

kenli olduğu iddiasındadır⁴⁰. Macarca'da *csöbör*, Arnavutça'da *sabur*, Sırpça'da *çabur* şekline dönüşmüştür. Trabzon'a Arnavutluk'tan gelen sipahiler tarafından getirilmiştir. Aslında *csömör* tulum karşılığıdır, peynir, sadeyağ, turşu, kuruyemiş, bal, şurup bu ölçekle muamele görmektedir. Böylece bazen katı, bazen sıvı cisimler ölçülebilmektedir⁴¹. Doğal olarak ölçülen madenlerin yoğunluğuna göre, farklı ağırlıklar elde edilmekte, Mardin yöresinde pekmez, kuru üzüm, fındık, tuz vs. birimi olan *migrafa* (kepçe) veya onun ufağı *nevgi* (*nügi*) gibi⁴².

b. *pastav* deyimi hakkında. Buda gümrük defterinde Breslau ve Nürnberg kumaşları için kullanılan bir ölçek olarak geçmektedir⁴³. Halil İnalçık bunun 50 zira uzunluğunda olduğunu belirtmektedir⁴⁴, 1 zira 68,5 cm. olduğuna göre, 1 *pastav* 34,5 m. uzunluğundadır, *top* anlamındadır. XVI. yüzyılda Mardin'de bir köyde dokunan kumaşlar vergilendirilirken birim *bastav*'dir. Macarca kelime Güney-Doğu Anadolu'ya kadar gelmiştir.

Bu iki örnek XV. ve XVI. yüzyıllarda Balkanlar'dan Anadolu'ya gelen Türkçe'ye ödünç olarak giren ve hâlen de halk ağzında kullanılan kelimelere tanıklık ederler. Daha pekçok başkaları da vardır⁴⁵.

Macarca'da da Türkçe kelimeler Suzanne Kakuk⁴⁶'un araştırmalarının konusunu teşkil etmiştir. Türklerin Balkan milletlerinin atasözlerine⁴⁷, gün-

⁴⁰ Nicoara Beldiceanu, "Biens monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde (1487): Monastères de la Chrysoképhalos et du Pharos", *Revue des Etudes Byzantines*, XXXV (1977), 190-193.

⁴¹ L. Fekete ve Gy. Kaldy-Nagy (yay.), *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen), 1550-1580*, Budapest 1962, s. 709'da *csöbör* Almanca'ya "Eimer" (kova) şeklinde tercüme edilmiştir. Kullanılan ticarî mallar için bk. s. 723-726.

⁴² Nejat Göyünç, *XVI. yüzyılda Mardin sancağı*, 2. baskı, Ankara 1991, s. 130-131, 160-161, 165-167.

⁴³ L. Fekete ve Gy. Kaldy-Nagy, *aynı eser*, s. 730-731.

⁴⁴ Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, XV (1983), s. 350.

⁴⁵ A. Tietze, "Ein slavisches Lehnwort in den frühosmanischen Volksprache", *Oriens*, X (1957), 219-222; Markus Köhbach, "Ein serbokroatisches Lehnwort im Osmanischen", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 70 (1978), 79-81 Dimitri Theodoridis, "Türkeittürkisch *ıska*", *Balkansko Ezikoznanie*, Sofya, 21 (1978), 41-42.

⁴⁶ *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise*, Budapest 1973.

⁴⁷ İsmail Eren, "Makedonların kullandığı Türk atasözleri ve deyimleri", *Sesler*, 11 (1975), 150-157, İrfan Morina, "Arnavut atasözlerinde Türkçe sözcükler", *Çevren*, 12 (1985), sayı 46, s. 31-57, sayı 47, s. 39-55, sayı 48, s. 33-48.

lük hayata tesirleri de olmuştur⁴⁸. Halk şarkılarının da bu tesirler altında kaldığına deliller vardır⁴⁹.

Türk halk türkülerinde Estergon Kalesi, Vardar Ovası, Batı Trakya'da Maya Dağ'dan kalkan kazlar ve benzeri sözcükler Balkanlar'ın Türkleri ne derecede etkilediğinin bir başka örneğidir.

S o n u ç : Balkanlar'da Türkler ile Balkan milletleri arasındaki ilişkiler derin ve çok yönlüdür. Bu alanda araştırma yapmak için hem Balkan dillerini, hem Türkçe'yi, hem de araştırmaları takip için Batı dillerini de bilmek gereklidir. Bu kadar geniş dil bilgisine sahip olmak, yayınları takip etmek pek kolay olmamaktadır. Araştırmacılar da sınırlı kalmaktadır. Bu bakımdan Balkan Milletleri ile Türkler arasında daha sıkı işbirliği yapmak, Balkan ülkelerinde yaşayan Türk asıllı bilim adamlarını da yalnız Osmanlı Tarihi'ni değil, karşılıklı kültür alış-verişini de incelemeye teşvik etmek lâzımdır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde olduğu gibi Romence, Makedonca dillerinin okutulması, bunların başına kıymetli Tarihçi ve Doğu Bilimcilerin getirilmiş olması ileride bu yönde çalışmaların gelişmesine hizmet edecektir, ümidindeyiz⁵⁰.

⁴⁸ Klaus Roth, "Osmanische Spuren in der Alltagskultur Südosteuropa", *Internationale Hochschulwoche, Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen*, yay. H.G.Majer, München 1989, 319-332.

⁴⁹ Olivera Jašar-Nasteva, "Makedonya halk şarkılarının dilinde ve tarzında Türk unsurlar", Skopje 1987, Makedonca olan bu eser hakkında bk. Suat Engüllü, *Türk Dili*, 488/1992, s. 156-159.

⁵⁰ Bu makale, Ankara Üniversitesi'nin kuruluşunun 50. yıldönümü münasebeti ile 13-14 Kasım 1996'da Ankara'da toplanan "Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin dünü, bugünü ve sorunları sempozyumu"na sunulan bildiri metninin genişletilmesi ile meydana gelmiştir.

